

NEVOJAŠKI VIRI OGROŽANJA VARNOSTI SREDOZEMLJA

Anton ŽABKAR

Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Kardeljeva pl. 5, 1000 Ljubljana, Slovenija
e-mail: anton.zabkar@fdv.uni-lj.si

Marjan MALEŠIČ

Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Kardeljeva pl. 5, 1000 Ljubljana, Slovenija
marjan.malesic@fdv.uni-lj.si

IZVLEČEK

Pozivi teoretikov, da je treba preseči vojaškodeterministični pristop k varnosti in v varnostno razpravo vključiti tudi druge dejavnike ogrožanja varnosti, so se sporadično pojavljali že med hladno vojno, po njej pa so pridobili težo. Varnost Sredozemlja, ki je vedno imelo velik geopolitični in vojaško-strateški pomen, je vse bolj povezana z obvladovanjem nevojaških virov ogrožanja, med katerimi izstopajo socialno-ekonomski, okoljski in demografski, pa tudi terorizem in mednarodni organizirani kriminal. Članek teoretično konceptualizira naštetе vire ogrožanja in jih analizira prek konkretnih podatkov, ki se nanašajo na sredozemski prostor. Ta je nevojaško zelo ogrožen, še posebej pa vzbujajo skrb kumulativni učinki posameznih virov ogrožanja in njihova medsebojna povezanost.

Ključne besede: varnost, Sredozemlje, ekonomska in socialna kriza, okolje, demografija, terorizem, organizirani kriminal

FATTORI NON MILITARI DI MINACCIA ALLA SICUREZZA DEL MEDITERRANEO

SINTESI

Abbiamo assistito a sporadici appelli di teorici che invitavano al superamento di approccio militare-deterministico alla sicurezza e all'inclusione di altri fattori di minaccia alla sicurezza già nel periodo di Guerra Fredda. Tuttavia, essi hanno acquisito un vero e proprio slancio soltanto nel suo seguito. La sicurezza del Mediterraneo, che ha sempre avuto una grande importanza geopolitica e strategico-militare, è sempre di più collegata con la gestione di fonti non-militari delle minacce alla sicurezza, tra le quali sono di particolare rilievo le fonti socio-economiche, ambientali e demografiche, nonché il terrorismo e criminalità internazionale organizzata. Il presente articolo teoricamente concettualizza le indicate fonti di minaccia e propone la loro analisi attraverso i dati concreti relativi alla regione del Mediterraneo, che è sottoposta a un rischio non militare elevato, in particolare a causa dell'effetto cumulativo delle singole fonti di minaccia e la loro interconnessione.

Parole chiave: Sicurezza, Mediterraneo, crisi economica e sociale, ambiente, demografia, terrorismo, criminalità organizzata

UVOD

Že med hladno vojno so nekateri znanstveniki sporadično opozarjali, da varnosti ni mogoče celovito obravnavati, ne da bi poleg njenih vojaških vidikov upoštevali tudi nevojaške. Morebiti je paradoks, da je bil tedaj med prvimi kritiki vojaškodeterminističnega razumevanja varnosti nekdanji ameriški obrambni minister McNamara (1968, 150), ki je menil, da se pri poimenovanju varnostnih pojavov izgublamo v »semantični džungli«, v kateri varnost enačimo izključno z vojaškim fenomenom, čeprav v dejanskosti ni tako. Taylor (1976, 3–4) je bil prav tako kritičen do tedaj prevladujočih pogledov na varnost, ki so jo enačili izključno z vojaško obrambo države pred vojaškim sovražnikom. Opozoril je na obstoj drugih virov ogrožanja, s tem pa tudi na potrebo, da varujemo vse pomembne družbene vrednote, materialne in nematerialne, pred vojaškimi in nevojaškimi nevarnostmi, zunanjimi ali notranjimi, pri čemer je treba uporabiti vse primerne oblike nacionalne moči. Brown (1982, 21–22) je prav tako poudaril, da se poleg konvencionalne vojaške ogroženosti pojavljajo številne nove oblike, proti katerim je tradicionalna organizacija nacionalne obrambe neuporabna. Opozoril je predvsem na okoljske in ekonomske vire ogrožanja, ki so bili zaradi prevlade vojaške ogroženosti pri varnostnem premisleku v večini neupoštevani. Pomemben je njegov pogled, da ogrožanje varnosti ne izvira zgolj iz odnosa med državami, ampak tudi iz odnosa med človekom in naravo. Stresi tega odnosa se najprej kažejo kot ekološki, kasneje se razvijejo v ekonomske strese, ki pa se že lahko pretvorijo v socialne nemire in politično nestabilnost. Danes vidimo, da številni analitiki negativnim kumulativnim učinkom okoljskih problemov pripisujejo pojav migracij in konfliktov, tudi oboroženih spopadov.

Konec hladne vojne je prinesel še več opozoril, da je treba koncept varnosti razširiti in pri tem poleg vojaških virov ogrožanja upoštevati tudi okoljske, demografske, zdravstveno-epidemiološke, socialno-ekonomske in informacijsko-komunikacijske vire ogrožanja. Analitiki so pri varnostnih prizadevanjih izpostavili tudi mednarodni organizirani kriminal, terorizem ter naravne in tehnične nesreče. Nekateri celo govorijo o »novih virih ogrožanja« (angl. *new threats*) (Worldwatch Institute, 1996; Wellens, 2003; Fukuda-Parr, 2003; Kanwal, 2013; Dörfer, 2013), vendar tega ne moremo nekritično sprejeti, saj so številni od naštetih virov ogrožanja obstajali že prej in so se države z njimi ukvarjale. Res pa je, da so nekateri viri novi že po naravi stvari, kar še posebno velja za informacijsko-komunikacijsko področje, ki je lahko postalo relevantno šele z razvojem ustrezne tehnologije. Prav tako je res, da so nekateri viri ogrožanja začeli dobivati nove razsežnosti, kot npr. ekonomski, demografski in okoljski, ki se napajajo v intenzivnem procesu globalizacije, torej povezanosti in soodvisnosti sodobnega sveta. Podobno velja za razvoj terorizma. Vsekakor je pomen nevojaških virov ogrožanja po hlad-

ni vojni narasel, hkrati pa se je v zvezi z njimi izostrila naša zaznava, saj jo je v preteklosti vojaško (jedrsko) tekmovalje velesil in vojaško-političnih blokov zameglilo. Očitno je šele odsotnost globalne vojaške (jedrske) ogroženosti omogočila prepoznavanje pomena drugih, nevojaških virov ogrožanja. To pomeni, da so nekatere spremembe na tem področju dejanske, druge pa so posledica kognitivnih procesov, zato je, ko govorimo o »novih« virih ogrožanja nujna kritična distanca.

Sredozemlje je vedno imelo velik vojaško-strateški in politično-ekonomski pomen, kar je razvidno iz dosedanjega proučevanja tega prostora. Pričujoča analiza pa se osredotoča na geopolitični in geostrateški vidik ključnih nevojaških dejavnikov, ki vse bolj vplivajo na varnost v Sredozemlju, saj podatki kažejo, da so se v zadnjem času ravno v tem prostoru, bolj kot v drugih delih sveta, izpostavile nevojaške prvine ogrožanja varnosti. Med njimi prav gotovo huda socialno-ekonomska kriza, predvsem v državah PIGS (*Portugal, Italy, Greece, Spain*), pa tudi v Franciji, Sloveniji in na Hrvaškem, da ne omenjamo stanja v arabskih državah, ki je med drugim pripeljalo do »arabske pomladi«, ki pa zaradi težav pri organiziranju političnega, ekonomskega in varnostnega ravnesja postopno že prehaja v »arabsko zimo«. Tu so tudi okoljski problemi, značilni za sredozemski prostor, ki se kažejo v vplivu podnebnih sprememb kot globalnega pojava, v prekomernem izčrpanju naravnih virov, onesnaževanju okolja, naravnih in tehničnih nesrečah ter v problemih energetske varnosti. Na to se navezuje tudi demografski vidik, saj smo v delu Sredozemlja soočeni z visoko stopnjo rasti prebivalstva in velikim deležem mladih, v delu pa s problemom osnovne reprodukcije prebivalstva in procesi njegovega staranja. Tu so še ilegalne migracije in begunci, tudi ti vplivajo na varnost, še posebno na občutek varnosti. Za ta prostor so hkrati značilne številne skupin, vsekakor pa moramo omeniti tudi pogoste teroristične napade in grožnje z njimi.

Pri proučevanju varnostnih razsežnosti sredozemskega prostora bomo izhajali iz koncepta človekove varnosti, ki so ga v devetdesetih letih prejšnjega stoletja oblikovale kritične teorije varnosti, na politično-operativni ravni pa so ga začeli uveljavljati Združeni narodi (ZN) (Bilgin, 2008; Krause in Williams, 1997; Acharya, 2008; Vogrin, Prezelj in Bučar, 2008; Grizold in Bučar, 2011; Malešič, 2012). Ta koncept izhaja iz predpostavke, da je treba v žarišče varnostnega premisleka postaviti posameznika, družbene skupine in ne zgolj države, kot to počnejo tradicionalne varnostne paradigme, še posebno politični realizem, hkrati pa je treba poleg vojaške obravnavati tudi druge razsežnosti varnosti sodobnih družb. Kritične teorije pri prizadevanjih za zagotavljanje varnosti države sicer ne odpišejo, vendar opozarjajo, da država svojim državljanom velikokrat ne more zagotoviti varnosti ali pa jo celo sama ogroža. Osredotočenost na posameznika, ki naj bo ključni referenčni objekt varnosti, izpostavlja več njenih razsežnosti, kot so eko-

nomsko-socialna (temeljni dohodek, socialna pomoč), prehranska (dostop do hrane), zdravstvena (minimum zdravstvenega varstva), okoljska (zaščita pred naravnimi nesrečami in posledicami degradacije okolja), osebna (varovanje pred fizičnim nasiljem zaradi kriminala, obo-roženih spopadov in terorizma), skupnostna (varovanje pred izgubo tradicije in vrednot) ter politična (spošto-vanje temeljnih človekovih pravic, zavarovanje pred nadzorom oblasti nad idejami in informacijami) (prim. Human Development Report, 1994).

V članku bomo dokazovali podmeno, da se v zad-njem obdobju stanje človekove varnosti v Sredozeml-ju slabša, o čemer priča razvoj posameznih nevojaških virov ogrožanja varnosti in njihovo medsebojno pove-zovanje. Najprej bomo posamezen nevojaški vir ogro-žanja zgoščeno teoretično konceptualizirali, potem pa bomo izvedli podrobno analizo stanja glede tega vira ogrožanja v Sredozemlju, kar bomo ilustrirali s števil-nimi statističnimi podatki. Na koncu bomo sintetizirali teoretična izhodišča in empirične ugotovitve, ki jih po-nuja primer Sredozemlja, ter opozorili na medsebojne povezave različnih nezaželenih procesov, ki varnostne razmere praviloma še dodatno zaostrejuje.

Socialno-ekonomski vidiki varnosti

Varnost se v zadnjih desetletjih izrazito povezuje z ekonomsko-socialnim položajem ljudi, saj množičnega umiranja ljudi v manj razvitih državah zaradi lakote in pomanjkanja temeljnih življenjskih dobrin ne moremo obravnavati kot naravni proces. Tudi v razvitih državah ekonomsko-socialna marginalizacija določenih druž-benih slojev povečuje njihove občutke ogroženosti, o čemer pričajo javnomnenjski podatki in državljanski protesti. Državljeni svojo varnost vse bolj povezujemo s pojavi, kot so brezposelnost, recesija, gospodarski problemi, korupcija, revščina in razprodaja državnega premoženja, hkrati pa vojaške in teroristične ogrože-nosti skorajda ne zaznavamo.¹ V duhu kritičnih teorij varnosti lahko zavržemo, da brez emancipacije ljudi na ekonomsko-socialnem področju o njihovi varnosti ne moremo govoriti, hkrati pa slabo ekonomsko-socialno stanje negativno vpliva na pogostost in intenzivnost dru-gih varnostnih pojavov, kot so stopnja samomorilnosti in kriminala ter zloraba mamil in zdravil, če omenimo zgolj najbolj izrazite pojave.²

Med bistvene strateške nevojaške spremembe, ki že vplivajo in bodo tudi v prihodnje še bolj vplivale na var-nost v Sredozemlju, spadata gospodarska in z njo tesno povezana politična kriza, ki je zajela Evropo, ogroža-joč razvoj in širjenje EU ter politična kriza, ki vse bolj pretresa Bližnji vzhod in severno Afriko, od koder bi se njene posledice lahko razširile proti jugu in severu. Pretekla praksa kaže, da so bili posledica takšnih kriz vedno ilegalni migracijski tokovi prek Sredozemskega morja, zato jih lahko z veliko verjetnostjo pričakujemo tudi v prihodnje. Jadranskih pomorskih poti pri tem ne moremo izključiti, saj so bile aktualne že v zadnjem de-setletju preteklega stoletja, med razpadom Jugoslavije in med neredi v Albaniji, ko so po njih skozi Otrantska vrata do južne Italije tihotapili ljudi.

Vzporedno s temi krizami se težišče gospodarskega razvoja premika z območja severnega Atlantika v Azijo, kjer se pospešeno odvija gospodarska rast držav, med katerimi imata vodilno vlogo Kitajska in Indija.³ Podatki o predvideni rasti nacionalnega bruto domačega proi-zvoda, ki je izračunana na podlagi predpostavke, da se bodo tudi v prihodnje obdržale sedanje stopnje gospo-darske rasti, kažejo, da bo po absolutni vrednosti BDP Kitajska (45 bilijonov ameriških dolarjev) že leta 2030 prehitela ZDA (38), Indija (16) pa bo takrat prehitela Rusijo (6), Nemčijo (4) in Veliko Britanijo (4). Podatki Mednarodnega denarnega sklada za leto 2010 kažejo, da je skupna vrednost azijskega BDP, upošteva je realno kupno moč, znašala 24,08 bilijonov, skupna vrednost BDP EU pa 15,17 bilijonov ameriških dolarjev.⁴ Isti viri tudi kažejo, da se spreminja razmerje med velikostjo BDP skupine razvitih držav G7 (Kanada, Francija, Nem-čija, Italija, Japonska, Velika Britanija, ZDA) in skupine držav BRIK (Brazilija, Rusija, Indija, Kitajska); BDP obeh skupin držav naj bi se do leta 2030 izenačil, leta 2040 pa naj bi države BRIK prevzele primat.

Povečuje se delež kitajskega in indijskega izvoza in uvoza, ki se letno realizirata na globalni ravni. Interes Kitajske za vlaganja prav tako raste, saj so njena državna podjetja v letu 2012 v Evropi vložila 9,6 milijard EUR, kar je 20 % več kot leto pred tem in je hkrati več, kot so znašala v istem času skupna kitajska vlaganja v Severni Ameriki in Aziji.⁵ Prisotno je povečanje kitajskega inte-resa za sodelovanje z vzhodnimi sredozemskimi drža-vami, kar se je najprej pokazalo v Grčiji (sodelovanje z lukso Pirej in interes za sodelovanje z lukso Solun, interes

1 Podatki raziskave SJM 2012-1 npr. kažejo, da so naštetih dejavniki zaznani kot najpomembnejši za varnost Slovenije, hkrati pa je iz podatkov mogoče razbrati, da ekonomsko-socialna kriza, v kateri se nahaja Slovenija, pri ljudeh znižuje splošen občutek varnosti (Malešič, 2014).

2 Po poročanju Evropske zdravstvene mreže se je v Grčiji samomorilnost v prvih petih mesecih leta 2011 glede na leto 2010 povečala za 40 % (<http://eurohealthnet.eu/sites/eurohealthnet.eu/files/press-release/News%20suicide%20rate%20Greece%20-%202020111006.pdf>).

3 Kitajska je imela leta 2010 10,3%, leta 2011 pa 9,6% rast BDP. V letu 2010 je dosegla drugo mesto na svetu po velikosti BDP. Znašal je 6,1 bilijonov ameriških dolarjev. Bila je največji izvoznik in drugi največji uvoznik na svetu. Dosegla je tudi prvo mesto po obsegu vlaganj v manj razvitih državah (http://www.izvoznookno.si/Aktualno/Kitajsko_gospodarstvo_v_letu_2010_in_napoved_za_letu_2011_14745.aspx; <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2010/update/02/>).

4 Gl. <http://en.wikipedia.org/wiki/BRIC>.

5 Gl. <http://www.spiegel.de/international/business/study-finds-massive-investment-in-europe-by-chinese-state-companies-a-894570.html>.

za železniške povezave) (Radović, 2013, 9–11). Naj k temu dodamo, da je trgovinska menjava med Turčijo in Kitajsko leta 2012 znašala 25 milijard EUR; turške oblasti so obenem napovedale, da bo do leta 2020 vrednost turškega trgovanja s Kitajsko dosegla 100 milijard EUR. Kitajska spretno izkorišča finančno krizo, tako da vloga na strateška gospodarska področja predvsem v malih sredozemskih državah (Malta, Ciper in Grčija). Kitajske delegacije se z Romunijo pogajajo o vlaganju v avtoceste, energetske sektor, telekomunikacije in izgradnjo plovnega kanala Siret–Baragan. Rast gospodarske in finančne prisotnosti Kitajske v vzhodni in južni Evropi najbolje ponazarja podatek, da je trgovinska menjava med državami tega območja in Kitajsko od leta 2001 do 2012 narasla s 4,3 na 53 milijard EUR. Naj k temu dodamo, da Kitajsko zaradi problemov s prehrano lastnega prebivalstva zelo zanimajo vlaganja v poljedelstvo, ne le v afriških, ampak tudi v evropskih državah.

Najbolj gospodarne in najkrajše plovne poti od Azije do Evrope potekajo prek Rdečega morja in Sueškega prekopa do luk v severnem Jadranu, zato so slednje (združene so v organizaciji NAPA – North Adriatic Ports Association) začele za Evropo in Kitajsko pridobivati vse večji gospodarski pomen. To velja tudi za kopenske komunikacije, ki te luke povezujejo s srednjo, severno in vzhodno Evropo. S tem je pridobila še večji pomen tudi varna plovba velikih ladij za prevoz kontejnerjev in tankerjev ter potniških križark skozi severni Jadran, v katerem so na utesnjenem prostoru zgrajene številne ploščadi za črpanje nafte in zemeljskega plina. To povečuje možnost nesreč in terorističnih napadov.

Okoljska varnost

Kot je mogoče razbrati iz uvoda, je okolje postopno postalo tema varnostne teorije. Razvojni model sodobne družbe, ki temelji na predpostavki o možnostih neomejene gospodarske rasti, je povzročil zapleteno okoljsko, ekonomsko, socialno in etično krizo, ki jo mora človeštvo preseči, če se želi izogniti poglobljanju problemov, kot so podnebne spremembe, prekomerno izčrpavanje naravnih virov, dezertifikacija, deforestacija, erozija prsti in pomanjkanje vode, ki povzročajo revščino, lakoto, okoljske migracije in konflikte (Malešič, 2012, 264). Različni naravni pojavi, ki smo jim priča po svetu v zadnjem obdobju (pogostejši in intenzivnejši orkani, poplave, suše, vročinski valovi, valovi hladnega zraka, požari v naravnem okolju ...), vzbujajo skorajda apokaliptične skrbi, da človeštvo uničuje biosfero in s tem edini planet, na katerem je mogoče življenje. Spodbujajo tudi strahove, da civilizacija, kot jo poznamo, postopno izginja (Dalby, 2010, 1). Nekateri avtorji v zvezi s tem pišejo o kolapsu (Lovelock) in o rdeči luči (Spratt in Sutton), ki že gori na področju podnebnih sprememb (cit. po Dalby, 2010, 2). Tudi Vogler (2011) ugotavlja, da člo-

veštvo živi nad nosilno zmogljivostjo Zemlje, vendar se okoljski odtis držav razlikuje, saj so k degradaciji okolja več prispevale razvite države. Gulden (2009, 167) pa opozarja, da tudi ranljivost ni enakomerno razporejena, saj so manj razvite države zaradi negativnih implikacij zgoraj naštetih pojavov bolj ranljive, ker imajo manj diferencirano gospodarstvo in pičle možnosti za prilagajanje spremembam. Hkrati so bolj odvisne od kmetijstva in imajo življenjski slog, ki je bolj povezan z (naravnim) okoljem.

Chalecki (2001, 1) opozarja, da je varnost posameznika, skupnosti, držav in celotne globalne družbe zaradi okoljskih problemov vse bolj ogrožena. Grožnje so samoproducirane (angl. *self-generated*), saj smo ljudje tisti, ki onesnažujemo vodo, zrak in prst. S tem se strinja tudi Beck (2008, 5), ki je razvil teorijo o globalni družbi tveganja (angl. *global risk society*), za katero so značilne proizvedene negotovosti (angl. *manufactured uncertainties*), se pravi skupek problemov, med njimi tudi okoljskih, ki so stranski učinek tehnološkega in ekonomskega razvoja. Kljub očitni okoljski grožnji, meni Chalecki (2001, 1), pa okoljska vprašanja še vedno niso dovolj visoko na varnostnem dnevnem redu držav. Tisti, ki proučujejo okoljske probleme, običajno ne vidijo njihove povezanosti z varnostjo, tisti, ki se ukvarjajo s proliferacijo orožja, terorizmom in državljanskimi konflikti, pa ne prepoznajo okoljskih korenin in učinkov teh problemov.

S tem se načeloma strinja tudi Giddens (2010, 2), ko pravi, da se mnogi ljudje še vedno ne zavedajo razsežnosti problemov, povezanih s podnebnimi spremembami,⁶ čeprav nekateri avtorji menijo, da bo spoprijemanje z njimi podobno »vojskovanju«, ne glede na to, da v tem primeru sovražnika ni mogoče jasno identificirati in se mu zoperstaviti. Poskusi povezovanja okoljskih sprememb in varnosti so pripeljali do oblikovanja koncepta okoljske varnosti, ki varnost povezuje z energijo, biološkimi sistemi, podnebnimi spremembami, prehranjevalnimi nevarnostmi in ekonomskimi viri ogrožanja (Brown, 1982), hkrati pa opredeljuje, da gre pri okoljski varnosti za sposobnost države in družbe, da se spopada s tveganji in škodljivimi spremembami ter z nasprotji in konflikti, povezanimi z okoljem (Chalecki, 2001). Kajfež Bogataj (2003, 172), ki se opira na dela Epsteina, Schwartz, Braucha, Parryja in drugih avtorjev obravnava podnebne spremembe kot vir »vsenacionalnega nevojaškega ogrožanja«, saj vplivajo na varnost posameznika, nacionalno varnost (varnost države in družbe) ter mednarodno varnost. Podnebne spremembe sprožajo politične, ekonomske, energetske, migracijske, socialne, zdravstveno-epidemiološke in druge krize, lahko pa sprožijo celo vojaške posege. Iz koncepta okoljske varnosti je izpeljana energijska varnost, ki zajema preskrbo zadostnih zalog energije za temeljne potrebe države ali nadnacionalne organizacije (npr. EU) ter zago-

6 Pritrjuje mu tudi Lukšič (2010, 423), ki pravi, da je okoljska kriza postala planetarna, zavest ljudi o tem pa je še šibka.

toovitev neovirane dostave energentov od proizvajalca do končnega uporabnika (Klare, 2008).

Najnovejšo poročilo Medvladnega panela za podnebne spremembe (IPCC), na katerem so obravnavali prispevke več kot 800 znanstvenikov iz 39 držav, vsebuje navzkrižno preverjene podatke o segrevanju ozračja, ki kažejo, da se je od leta 1880 do 2012 naš planet segrel za 0,85 stopinje Celzija, pri čemer je v večjem delu Sredozemlja povprečje višje od svetovnega. Napovedi sprememb po svetu do konca stoletja so v razponu od 0,3 stopinje (po najbolj optimističnem scenariju) do 4,8 stopinj Celzija (po pesimističnem scenariju). Poročilo navaja podatek, da se je posledično od leta 1961 do danes morska gladina letno dvigovala v povprečju za 1,8 mm. Napoved kaže, da se bosta segrevanje ozračja in dvig morske gladine v 21. stoletju nadaljevala, kar bo spremljal premik rastlinskih in živalskih pasov proti poloma (IPCC, 2013). Te globalne spremembe bodo vplivale tudi na Sredozemlje.

Dosedanja dolgoletna merjenja meteoroloških spremenljivk na Iberskem polotoku in v južni Franciji (temperatura, tlaka in vlažnosti zraka, količine in stopnje kislosti padavin, oblačnosti, smeri in hitrosti vetrov, vsebnosti ozona in CO₂ v zraku),⁷ ki so jih kombinirali s sistematičnimi in dolgotrajnimi opazovanji v širši regiji Sredozemlja, ter preigravanja v simulacijskih modelih kažejo na to, da bo v prihodnje podnebje v Sredozemlju še naprej zelo odvisno od sprememb na Atlantiku, v srednji Evropi, severni Afriki in Aziji. Ker se pričakuje, da se bo v Sredozemlju v obdobju do leta 2080 količina padavin zmanjšala za 4 do 27 %, da se bo dvignila raven gladine morja⁸ in prav tako tudi srednja temperatura zraka za 2,2 do 5,1 stopinj Celzija, znanstveniki v predvidevanjih zaključujejo, da se bo v Sredozemlju postopno podaljšalo trajanje sušnih obdobj, kar bo pripeljalo do upada poljedelske proizvodnje, zmanjšanja kakovosti poljedelskih pridelkov, širjenja puščav in še večje izpostavljenosti gozdov požarom.⁹ Vse to bo negativno vplivalo na vodotoke, poljedelstvo, turizem, na kakovost življenja prebivalcev, na njihove selitve z ogroženih območij ter na živalski in rastlinski svet, in to ne le na kopnem, ampak tudi v morju. Prav tako zaradi vse številnejših sušnih obdobj pričakujejo povečano možnost lakote.

S podnebnimi spremembami je tesno povezano tudi stanje vodotokov v vzhodnem in južnem Sredozemlju, kjer že dalj časa prihaja do suš in s tem povezanih na-

porov posameznih držav, da ta problem rešijo z velikimi gradbenimi zaježitvenimi projekti. To povzroča močna trenja med državami, ki ležijo v porečju Tigrisa, Evfrata, Jordana in njihovih pritokov, prav tako med državami, ki ležijo v porečju Nila in Ome (ki se izliva v jezero Turkana).¹⁰ Gradnja hidroelektrarn in akumulacijskih bazenov, ki jih gradijo države v zgornjem delu vodotokov, praviloma močno vpliva na stanje v državah v njihovem spodnjem delu, kjer prihaja do zmanjšanja pretokov vode, zvišanja njene temperature, znižanja in nihanja rečnih gladin, pogosto pa tudi do kontaminacije vode ter z njo povezanih epidemij. S tem niso vitalno prizadeti samo poljedelstvo, ribištvo, živinoreja, turizem, promet, energetski sektor in druge gospodarske panoge, ampak tudi življenje mestnih prebivalcev ob rekah ter rečna in obalna flora in favna.

V Sredozemlju se okoli 150 milijonov prebivalcev v glavnem prehranjuje z morsko hrano. Zaradi rasti prebivalstva so potrebe po tovrstni hrani vse večje, kar je pripeljalo do intenziviranja ribolova in s tem do izlova mnogih ribjih vrst, katerih normalna reprodukcija je ogrožena. Letni ulov v Sredozemskem morju je sredi osemdesetih let znašal skoraj 2 milijona ton rib, zdaj pa je upadel na 1,6 milijona ton,¹¹ pri čemer se količina ulova revnih držav južnega Sredozemlja povečuje, medtem ko se na severu Sredozemlja zmanjšuje, saj tam dosledneje izvajajo zaščitne ukrepe za ohranitev ribjega fonda.

Pri naravnih nesrečah moramo upoštevati, da je območje Sredozemlja na zelo občutljivi seizmični prelomnici, še posebno njegov južni in vzhodni rob, kjer so mnogi bolj ali manj aktivni vulkani (Vezuv, Etna, Stromboli in Santorini). Za ponazoritev letnih seizmičnih aktivnosti Zemlje naj omenimo, da je letno število potresnih sunkov v svetu od leta 2000 do leta 2012 variralo v razponu od 1341 do 2495, pri čemer je največ potresnih sunkov v Evropi vedno ravno v vzhodnem Sredozemlju.¹²

Med kritično infrastrukturo (gl. Prezelj in dr., 2012), ki zaradi možnosti okvar ali sabotaž in diverzij predstavlja potencialno grožnjo za kontaminacijo širšega okolja, moramo v Sredozemlju na prvo mesto uvrstiti številne obalne jedrske reaktorje, ki jih uporabljajo za pridobivanje električne energije in za raziskave, temu pa moramo dodati vojaške ladje in podmornice, ki imajo pogonske jedrske reaktorje in so tako kot letala oborožene z jedrskim orožjem. Leta 2013 so vse sredozemske države skupaj imele 61 jedrskih reaktorjev;

7 Podatki in predvidevanja so bili prikazani leta 2008 v študiji z naslovom *Climate change and energy in the Mediterranean* (<http://www.slideshare.net/guest33f29/femip-report-on-climate-change-in-the-mediterranean-presentation>).

8 Predvideva se, da se bo zaradi topljenja polarnega ledu gladina Sredozemskega morja do konca stoletja dvignila do 60 cm (<http://www.sciencedaily.com/releases/2009/03/090303084057.htm>).

9 Podatki evropske gasilske službe navajajo številne požare, tudi zaradi teroristične dejavnosti Al Kaide (http://forest.jrc.ec.europa.eu/effis/applications/firenews/?&from_date=20/06/2013&to_date=27/06/2013&sizeclass__exact=Small; http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_wildfires; <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/al-qaeda/9585098/Al-Qaeda-blamed-for-Europe-wide-forest-fires.html>).

10 Gl. <http://academic.evergreen.edu/g/grossmaz/OFORIAA>.

11 Gl. http://ec.europa.eu/fisheries/documentation/magazine/mag39_sl.pdf.

12 Gl. http://www.emsc-csem.org/Earthquake/?filter=no&view=1&min_lat=10&min_long=-30&max_long=65.

večina jih je v južni Evropi, kjer je za njihovo varnost poskrbljeno, to pa ne velja za 9 reaktorjev, ki se nahajajo v državah na južnih obalah Sredozemskega morja, v katerih so nestabilne razmere ter pogoste diverzije in druge akcije islamističnih skrajnežev. Če upoštevamo posledice nesreč v Černobilu in Fukušimi, ti reaktorji predstavljajo nenehno grožnjo za širše okolje.

Za razliko od jedrskih reaktorjev na kopnem, v katerih doslej v Sredozemlju ni bilo registriranih večjih okvar in nesreč, je na področju vojaške jedrske tehnologije že bilo več nesreč, ki so povzročile močno razburjenje prebivalstva in vlad v obalnih državah. Širši javnosti so med njimi najbolj znane naslednje:¹³ (1) marca 1950 se je v španskih vodah zgodila nesreča ameriškega bombnika B-47, oboroženega z atomskimi bombami: ne letala ne bomb niso nikoli našli; (2) maja 1962 so izvedli poskusno podzemno eksplozijo francoske jedrske bombe v Sahari, ki je s padavinami povzročila radioaktivno kontaminacijo tudi v Sredozemlju; (3) januarja 1966 je v Španiji v morje strmoglavil ameriški bombnik B-52 G, oborožen s štirimi jedrskimi bombami, ki so jih našli po večmesečnem iskanju, in (4) nesreča ameriške jedrske podmornice Scorpion v Španiji, po kateri so na dnu morja ostali jedrski reaktor in jedrski torpedi. Ker v Sredozemskem morju poleg jedrskih podmornic, ki jih zaradi podvodne plovbe širša javnost ne more videti, pogosto križarijo letalonosilke na jedrski pogon in oborožene z jedrskim orožjem, je prav njihova vsem vidna prisotnost pogosto povod za zaskrbljene ocene o jedrskih tveganjih in tudi za občasne množične protijedrske proteste ozaveščene javnosti.

Poleg možnih virov radioaktivne kontaminacije moramo med vire potencialnega onesnaženja uvrstiti tudi številna polja, na katerih črpajo nafto in zemeljski plin, prav tako pa tudi močno razvejane kopenske in podmorske naftovode in plinovode.¹⁴

Znano je tudi, da prek Sredozemskega morja v luke na njegovih obalah letno pripluje okoli 200.000 ladij z nosilnostjo večjo od 100 ton, ter da so med njimi tudi velikanski in manevrsko okorni tankerji, ki prevažajo nafto, utekočinjeni plin ali nevarne kemikalije, npr. fosfate, fenole in kisline.¹⁵ V primeru trkov z drugimi ladjami ali nasedanja na čeri lahko pride do izlitja njihovega tovara v morje, kar poleg onesnaženja okolja povzroči tudi druge vrste škode. Onesnaževanje okolja pa ne povzročajo samo ladje; podatki okoljevarstvenih agencij ZN kažejo, da v svetovna morja in oceane vsako leto

odvržemo 10 milijonov ton odpadkov, od tega dobršen del v Sredozemsko morje. 80 % odpadkov prihaja z obal Sredozemskega morja, še posebno nevarne so odpadne vode. V Sredozemskem morju plava 250 milijard kosov težko razgradljive plastike, s skupno maso 500 ton.¹⁵

Demografski vidiki varnosti

Varnost in demografska gibanja imajo več povezav, in sicer prek populacijske rasti oz. depopulacijskih procesov, procesa staranja prebivalstva, procesa urbanizacije ter ilegalnih migracij in beguncev. Globalno gledano se je med letoma 1967 in 2011 število prebivalcev Zemlje podvojilo, rast pa se še ne ustavlja. Hkrati pa so predeli sveta, posebno je to značilno za razvitejša države, v katerih imajo težave z osnovno reprodukcijo prebivalstva. Prav tako se v teh okoljih pričakovana življenjska doba ljudi podaljšuje, tudi preko osemdeset let. Že nekaj let več kot polovica svetovnega prebivalstva živi v mestih, kar je z vidika preskrbe in pritiska na okolje poseben izziv.

Množične migracije so v varnostni diskurz vstopile sredi osemdesetih let prejšnjega stoletja, ko so se zaradi napovedi dramatičnih političnih sprememb v vzhodni Evropi na Zahodu okrepili strahovi, kaj množično preseljevanje ljudi pomeni z vidika varnosti držav ali celo regij, ali kot pravi Weiner (1990, 1), gibanje prebivalstva lahko vpliva na varnost držav, in obratno, varnostni premisleki držav vplivajo na gibanje prebivalstva.¹⁷

Weiner (1990, 2–3) je za obravnavanje fenomena migracij v povezavi z varnostjo ponudil dva okvira, ki se med seboj dopolnjujeta. Prvi zadeva varnost in stanovitnost ter se osredotoča na politiko držav do imigrantov z vidika njihove notranje stanovitnosti in mednarodne varnosti. Ta okvir proučuje politične spremembe znotraj držav kot temeljno določnico mednarodnih migracijskih tokov, ki so lahko hkrati vzrok in posledica mednarodnih konfliktov. Drugi okvir pa se nanaša na mednarodno politično ekonomijo, ki migracije razlaga s pomočjo globalnih neenakosti ter ekonomskih povezav med emigrantskimi in imigrantskimi družbami, vključno z gibanjem kapitala, tehnologije, vloge mednarodnih institucij in strukturnimi spremembami na globalnem trgu dela. Dodamo lahko, da je velik del migracij povezanih s procesom globalizacije, v katerem pa številne zahodne države iščejo selektiven pristop: spodbujajo prost pretok blaga, kapitala, idej, vrednot in zahodnih vzorcev orga-

13 Gl. www.en.wikipedia.org/wiki/List-of-military-nuclear-accidents.

14 Najdaljši plinovod je Transmed (2475 km), ki alžirska polja zemeljskega plina prek Tunizije in Sicilije povezuje z Apeninskim polotokom. Letno se prek njega v Evropo transportira 33,5 milijarde kubičnih metrov plina (<http://www.hydrocarbons-technology.com/projects/trans-med-pipeline/>).

15 Med prometno najbolj obremenjenimi območji je morska ožina Bospor, skozi katero letno v obeh smereh pluje 55.000 ladij, od tega 6.000 tankerjev (<http://www.ctvnews.ca/world/turkey-connects-europe-asia-with-sub-sea-railway-tunnel-under-the-bosporus-1.1518079>).

16 Gl. www.metro-portal.hr/u-sredozemnom-moru-pluta-250-milijardi-otpadaka/59217.

17 Iraška vojska je po zasedbi Kuvajta poleti 1990 na strateške lokacije razmestila zahodne migrante, da bi preprečila letalske napade zahodnih sil; palestinski begunci so v istem primeru sodelovali z iraškimi napadalci; Češkoslovaška in Madžarska sta odprli zahodne meje zaradi eksodusa Vzhodnih Nemcev poleti 1989 itn.

niziranja ekonomske in politične dejavnosti, zavračajo pa prost pretok ljudi in v ta namen sprejemajo strogo migracijsko politiko.¹⁸ Prav tako so te države selektivne glede strukture migracij, saj spodbujajo prihod višje izobraženih specialistov, zavračajo pa manj izobražene, nekvalificirane delavce. Kljub temu pa migracijskih tokov ne morejo v celoti zaustaviti, saj so ti sestavni del procesa globalizacije.¹⁹

Posebna kategorija migrantov, mimo katere v naši analizi ne moremo, so begunci (Malešič, 2002), ki jih je mednarodna skupnost zaščitila in jim izkazala naklonjenost, kar je razvidno iz sprejetja *Konvencije Združenih narodov o beguncih* in oblikovanja Visokega komisariata ZN za begunce (UNHCR, leta 1951). Sprejeti so bili še drugi dokumenti in oblikovane različne organizacije za pomoč beguncem, ki skupaj tvorijo mednarodni begunski režim (države donatorice, prostovoljna združenja, nevladne organizacije, mediji, pravniki in znanstveniki, ki se ukvarjajo z begunskim fenomenom ...), ki državam prvega zatočišča nalagajo, da beguncev ne zavračajo. Kljub temu pa države ob oblikovanju in izvajanju svoje begunske politike poleg mednarodnega begunskega režima upoštevajo še druge dejavnike, med njimi svoje absorpcijske zmožnosti, kulturni pomen beguncev, njihovo etnično in versko sestavo, hkrati pa opravijo tudi varnostno presojo prihoda beguncev.

S prej obravnavanimi okoljskimi problemi se tesno povezuje fenomen okoljskega begunca, ki je sicer v literaturi opredeljen kot oseba, ki se umika pred uničevanjem okolja, ki spodjeda možnost njenega preživetja v izvirnem okolju (Jacobsen, 1996), oz. oseba, ki je zaradi nenadnih ali postopnih sprememb v okolju prisiljena začasno ali trajno zapustiti svoje bivališče in se nahaja znotraj ali zunaj svoje države (International Organization for Migration, 2009). Vendar pa okoljski begunec (še) ni mednarodnopravna kategorija, kar sproža številne dileme in skrbi pri njihovem obravnavanju.²⁰ Problema se zaveda tudi Hirschman (2004), ki različne okoljske nesreče vidi kot pomemben vzrok migracij.

O povezanosti med varnostjo in migracijami (še posebej begunci) se je v razpravi oblikovalo večje število hipotez, pri čemer nekateri analitiki izpostavljajo predvsem varnostne potrebe beguncev samih, drugi pa ta fenomen presojajo z vidika varnosti držav in širših regij, v katerih se odvijajo oboroženi spopadi. Najpogostejše be-

remo, da migranti predstavljajo izziv integriteti in varnosti emigrantskih in imigrantskih držav, da množične migracije ogrožajo identiteto in kulturo skupnosti, v katero se zatečejo, da begunska politika posega v pomembne geopolitične in regionalne interese držav ter da begunska taborišča predstavljajo tarčo napadov oblasti, hkrati pa so lahko mesto novačenja različnih, tudi genocidnih milic. Ena ključnih hipotez je, da begunci za države praviloma ne predstavljajo klasičnih varnostnih problemov, povzročajo pa kulturne, socialno-ekonomske in administrativne težave. Vsekakor je treba veljavnost omenjenih hipotez preverjati od primera do primera, vendar pa je edini dolgoročno uspešen način ukvarjanja z begunskim fenomenom sistematična presoja in urejanje razmer, ki ustvarjajo tovrstna migracijska gibanja.

Za ponazoritev posledic migracijskih procesov, ki so se odvijali v EU in v Sredozemlju, naj omenimo, da je bilo leta 2010 15,5 % prebivalcev EU rojenih izven EU ali pa so bili potomci priseljencev, ki so bili rojeni izven EU. Med sredozemskimi državami imajo največje deleže priseljencev Francija (19 %), Španija (11 %), Grčija (11 %) in Italija (7,1 %).²¹ Za razliko od severnih držav Sredozemlja, kjer je leta 2010 živel 193 milijonov prebivalcev, je v južnem in vzhodnem delu Sredozemlja živel 235 milijonov prebivalcev. Za južni krizni lok Sredozemlja je pri tem značilna visoka stopnja letne rasti prebivalstva v arabskih državah, ki jo spremljata visok delež mladih v celotni populaciji ter visoka stopnja njihove brezposelnosti, ki povzroča trajno nezadovoljstvo. S tem so povezana medgeneracijska trenja v vseh arabskih državah, obenem pa obstaja pri mnogih pripadnikih mlajših generacij močna motivacija, da se iz Afrike in Azije izselijo v Evropo.²² Treba pa je poudariti, da problem brezposelnosti mladih vse bolj izrazite poteze dobiva tudi v evropskih sredozemskih državah, kot so Španija, Italija, Portugalska, Francija, Grčija, Hrvaška in Slovenija. Demografi sicer predvidevajo, da se bo visoka stopnja rasti arabskega prebivalstva zmanjšala, a vseeno sklepajo, da bo do leta 2025 prebivalstvo v celotnem Sredozemlju naraslo za 96 milijonov prebivalcev; ob tem bo prirastek v severnih sredozemskih državah samo 4 milijone, v arabskem delu pa 92 milijonov prebivalcev.²³ Visoka pričakovana življenjska doba evropskega prebivalstva in s tem povezane potrebe po uvozu delovne sile večino demografov napeljujejo k sklepu, da

18 Znan je primer strožje migracijske zakonodaje, ki jo je leta 2006 sprejel francoski parlament na pobudo tedanjega notranjega ministra in kasnejšega predsednika Nicholasa Sarkozyja, ki je bil sam otrok imigrantskih staršev, ki so se v Francijo preseli z Madžarske (Simmons, 2006, 5).

19 Simmons (2006, 7) predstavlja tabelo o demografskih gibanjih, iz katere je razvidno, da je za štirinajst najbolj zaželenih destinacij migrantov (razvite evropske države, ZDA, Avstralija in Tajska) značilno, da so države izvora največjih imigrantskih skupin pravzaprav sredozemske države.

20 V tem smislu je indikativen primer okoljskega begunca s potapljačnega se otoka Kiribati, ki mu novozelandske migracijske oblasti niso dodelile statusa begunca (<http://www.stuff.co.nz/world/south-pacific/7616419/No-refugee-status-for-Kiribati-man>).

21 Gl. http://en.wikipedia.org/wiki/Immigration_to_Europe.

22 Demografska struktura prebivalstva v letopisu IISS 2013 kaže, da je v Jemnu 36,8 % celotnega moškega prebivalstva mlajšega od 30 let, v Somaliji pa 35,4 %, kar sta rekordni ravni.

23 Gl. http://www.et2050.eu/ET2050_library/docs/med/demo_plan_bleu.pdf.

se bo do leta 2025 še bolj okrepila (i)legalna imigracija v države članice EU.

V sedanji ekonomski krizi, ki ima še posebno težke posledice v evropskih sredozemskih državah, so se okrepili ksenofobija, rasizem in šovinizem;²⁴ mednarodne konference,²⁵ na katerih so razpravljali o tem, kako preprečiti nasilje proti imigrantom iz Afrike in Azije, so pokazale, da so v nasilju sodelovali predvsem desničarski skrajneži, posredno pa so k temu velikokrat prispevali tudi mediji in brutalni posegi policije. Podoben pojav, a z veliko težjimi posledicami, opažamo tudi v severnih afriških državah; med vojno v Libiji so npr. oborožene libijske skupine izvajale množične pogrome proti imigrantom iz držav t. i. črne Afrike, ki ležijo južno od Sahare.

Sredozemsko morje, prek katerega vodi več relativno kratkih plovni poti do južne Evrope, predstavlja za migrante iz afriških in azijskih držav najhitrejšo (pa tudi nevarno) pot do območij, na katerih pričakujejo, da bodo dobili azil in se zaposlili ter tako rešili ekstenzijske probleme. S tihotapljenjem ilegalnih migrantov se ukvarjajo brezobzirni lastniki praviloma dotrajanih ladij in čolnov, ki za preboj skozi območje nadzora obalne straže izrabljajo slabe vremenske razmere, ker je takrat manjša verjetnost, da bodo odkriti in kaznovani. Ker tihotapske ladje in čolni nimajo sredstev za zvezo in ustrezne reševalne opreme, pogosto prihaja do nesreč z velikim številom žrtev.²⁶ Opazno je, da se število beguncev, ki se poskušajo ilegalno prebiti skozi nadzorovano morska območja EU, spreminja skladno s stopnjo destabilizacije južnega sredozemskega kriznega loka.²⁷ Število ilegalnih vstopov posameznikov v sredozemske države EU se je med letoma 2010 in 2012 povečalo s 104.051 na 140.980, torej za 35 %.

Terorizem

Teroristične skupine in organizacije izvajajo nasilna dejanja, ki najbolj neposredno vplivajo na varnost ljudi. Teoretično in empirično je ta fenomen vsestransko in poglobljeno osvetljen, še posebno po terorističnih napadih na ZDA 11. septembra 2001. Tako npr. Pettiford in Harding (2005) pišeta o terorizmu po »11. septembru« kot o novi svetovni vojni, medtem ko Talas (2002, 7) ugotavlja, da ta dogodek varnost postavlja v povsem novo luč in sproža temeljite spremembe na številnih področjih

mednarodnih odnosov. Kljub temu priznava obstoj več možnih interpretacij odnosa med terorizmom in varnostjo ter opozarja na prevladujoč ameriški pogled na boj proti terorizmu, ki temelji na uporabi moči v mednarodnih odnosih. Sinai (2012) piše o terorizmu kot o prvovrstni globalni grožnji državam in mednarodni skupnosti, grožnji, ki želi svojim nasprotnikom povzročiti »katastrofalno škodo«, hkrati pa opozarja tudi na bolj lokaliziran teroristični boj, ki je značilen za Bližnji vzhod.

Terorizem je postal temelj za presojo varnostnega okolja in njegovo dinamiko v številnih državah, pa tudi za presojo njihovih varnostnih interesov, ciljev in strategij. V ZDA npr. »vojna proti terorizmu« zagotavlja ključno temo ameriške varnostne politike, kar državo postavlja v razmere permanentne vojne. To vsekakor ni ustrezen način ukvarjanja z varnostnimi izzivi po hladni vojni, na kar opozarjata dva paradoksa. Prvič, pretirano ukvarjanje s terorizmom zanemara druge vire ogrožanja varnosti, o čemer priča neustrezno odzivanje na naravne nesreče (npr. orkan Katrina avgusta in septembra 2005), na informacijsko bojevanje (Wikileaks, Anonymous, afera Snowden) in na politične krize (npr. v Ukrajini na začetku leta 2014). Drugič, bolj ko se vojna proti terorizmu širi in intenzivira, več je žrtev terorističnih napadov. Podatki kažejo, da »vojna proti terorizmu« po 11. septembru 2001 po svetu prinaša bistveno več smrtnih žrtev zaradi terorizma, kot jih je bilo pred tem datumom: približno štiri leta pred »11. septembrom« je bilo smrtnih žrtev v povprečju 176, približno štiri leta po tem datumu pa 444 mesečno.²⁸ Na to opozarjata tudi Pettiford in Harding (2005, 8), ki menita, da se proti terorizmu ne moremo boriti s terorizmom, saj nasilje rojeva novo nasilje, zato je treba poiskati »globlje vzroke in inteligentnejše rešitve, kot je nepotrebno ubijanje nedolžnih ljudi«.

V kontekstu neuspešnega boja proti terorizmu se pojavlja tudi trditev, da je terorizem težko opredeliti in da ni enotne oz. v mednarodni skupnosti splošno sprejete definicije terorizma, kar je z vidika obravnave tega pojava v sredozemskem prostoru zelo zanimivo. Menimo namreč, da problem ni v opredelitvi terorizma, saj je akademskih in političnih definicij tega pojava veliko in med njimi bi vsekakor lahko izbrali take, ki ga najbolj natančno pojasnijo. Vendar to ni semantični, ampak vsebinski problem. Namreč, ko se nasilno teroristič-

24 Okrepile so se politične stranke in gibanja, ki se zavzemajo za spremembo zakonov o priseljevanju. Medijsko zelo odmevne so akcije grške nacionalistične stranke Zlata zarja (stranka ima 12 % sedežev v parlamentu, njeni simpatizerji pa fizično obračunavajo s priseljenci) (<http://www.delo.si/novice/svet/zlata-zarja-hitro-rastoca-posast-grskega-neonacizma.html>). Ankete, ki so bile izvedene, da bi ugotovili odstotek ljudi, ki podpirajo omejitve za vstop imigrantov, kažejo, da takšne omejitve v Franciji podpira 60 %, v Veliki Britaniji 83 % in v Nemčiji 72 % vprašanih (Bešker, 2013, 32–34). Naj k temu dodamo, da so na volitvah v evropski parlament maja 2014 veliko podporo dobile politične stranke, ki se zavzemajo za omejevalno migracijsko politiko.

25 Gl. <http://osce.org/odihr/44453> in 38713.

26 Raziskovalci so ugotovili, da je v tem stoletju v Sredozemlju v nesrečah na morju izgubilo življenje okoli 20.000 ljudi oz. 1500 letno. Zadnja medijsko zelo odmevna nesreča se je zgodila jeseni 2013 pred italijanskim otokom Lampedusa (Videmšek, 2013; Bešker, 2013). Po podatkih italijanske obalne straže je utonilo najmanj 360 ljudi.

27 Gl. http://frontex.europa.eu/assets/Attachment_Featured/Annual_Risk_Analysis_2012.pdf.

28 Gl. <http://www.comw.org>.

no dejanje zgodi, ga države skladno s svojimi interesi različno ovrednotijo: to, kar je za Izrael in njegove zaveznike npr. pravica do samoobrambe, je za drugega lahko državni terorizem; in to, kar je za Palestince in njihove zaveznike pravičen narodov boj za samostojno državo, je lahko za drugega terorizem. Skratka, problem ni v opredelitvi pojava, ampak v vrednotenju konkretnih nasilnih dejanj, ali kot trdita Pettiford in Harding (2005, 23), »oseba, ki je za nekoga terorist, je za drugega borec za svobodo«.

Na obalah afriško-azijskega loka Sredozemlja že desetletja delujejo številne teroristične organizacije, ki poleg predstavnikov lokalnih oblasti napadajo predvsem tuje turiste, diplomate, pripadnike mednarodnih sil, novinarje, verske objekte ipd. V statistikah, ki prikazujejo podatke o dejavnostih teroristov v vseh svetovnih regijah, so organizacije z juga Sredozemlja že od leta 1970 praviloma vsako leto dosegale rekordne vrednosti.²⁹ Tako je bilo npr. leta 2006 od 12.000 ubitih ljudi v terorističnih napadih po svetu kar 10.000 ubitih v vzhodnem delu Sredozemlja (torej 80 %), prav tako je bilo istega leta od 350 samomorilskih terorističnih napadov po svetu kar 300 izpeljanih v vzhodnem Sredozemlju.³⁰ V zadnjem obdobju raziskovalne ustanove, ki se ukvarjajo z akcijami mednarodnih teroristov, navajajo, da za EU in Rusijo predstavljajo največjo nevarnost izurjeni evropski in ruski državljani, ki so sodelovali v terorističnih akcijah skrajnežev v severni Afriki in na Bližnjem vzhodu; kot najnevarnejša enota teh izkušenih povratnikov se navaja »Armada emigrantov«, ki jo tvori 600 pripadnikov iz evropskih držav in s Kavkaza. Ta »brigada« je že napovedala, da se bo aktivirala po povratku svojih pripadnikov v Evropo in Rusijo.³¹

Med hladno vojno so bile najbolj aktivne palestinske teroristične organizacije, ki so občasno sodelovale z evropskimi levičarskimi terorističnimi skupinami, v tretjem tisočletju pa so te skupine osredotočene na akcije proti Izraelu, medtem ko v akcijah v širšem prostoru Sredozemlja pobudo prevzemajo islamistični skrajneži iz Alžirije (GIA), Tunizije (TCG), Maroka (GICM), Libije (GICL) in skupina Al Kaida. Predstavljajo se kot bojovníki »svete vojne proti nevernikom«. ³² Ker se v sredozemskih lukah na ladje letno vkrca in izkrca okoli 200 milijonov turistov in je pri tako gostem prometu težko zagotoviti nadzor in varnost, so napadi na te vrste množičnih ciljev lažje izvedljivi kot na vse bolj varovana veleposlaništva, vojašnice mirovnih sil, lokalne institucije ipd. Obe-

nem so napadi na turiste v poročilih svetovnih medijev veliko odmevnejši od napadov na lokalne oblasti.

Med prve akcije mednarodnih terorističnih organizacij na morju spada napad palestinskih teroristov na turistično italijansko potniško ladjo »Achile Lauro« leta 1985. Od takrat islamski skrajneži napade sicer še vedno izvajajo s težiščem na lažje dosegljivih in množičnejših ciljih, kot so skupine turistov na kopnem, vendar pa so samomorilski napadi z eksplozivnimi čolni na ameriški rušilec »USS Cole« v Jemnu in na francoski tanker »Limburg«, kakor tudi številni uspešni napadi somaljskih piratov na tovarne ladje in tankerje v širšem rajonu morske ožine Bab el Mandeb dokazali, da je mogoče na morju napasti večje in vrednejše cilje od tistih na kopnem.³³ Med nove sisteme, ki so občutljivi na diverzije in sabotaže, spadajo tudi mostovi in podmorski tuneli ter podmorski vodovodi, ki povezujejo Evropo z Azijo. Zgrajeni so med evropskim in azijskim delom Carigrada, največji pomen med njimi imajo viseči most, podmorski železniški tunel in podmorski vodovod na Bosporju.

Mednarodni organizirani kriminal

Mednarodni organizirani kriminal ima izrazite notranje varnostne učinke, vse bolj pa ogroža tudi mednarodno varnost. O slednjem priča sprejetje *Konvencije Združenih narodov o boju proti transnacionalnemu organiziranemu kriminalu*, ki organiziranim kriminalnim združbam pripisuje naslednje ključne prvine: obstoj določene strukture, trije ali več članov združbe, obdobje delovanja združbe, ki je lahko krajše ali daljše, ter izvajanje kaznivih dejanj z namenom pridobivanja finančnih ali drugih materialnih koristi.³⁴

Kot navaja Dobovšek (1996, 326), je bil organizirani kriminal v sedemdesetih letih dvajsetega stoletja izrazito nacionalno obarvan, v osemdesetih letih pa je postal bolj sofisticiran in specializiran na področjih, kot so gospodarstvo, pranje denarja in računalništvo. V devetdesetih letih so se tradicionalnim kriminalnim skupinam (mafija, Cammora, Ndrangheta ...) pridružile različne etnično značilne kriminalne združbe, ki so se tudi mednarodno povezovale. Povezovanje se je v zadnjem desetletju intenziviralo, spodbujajo pa ga proces globalizacije, odpiranje meja v Evropi, razvoj informacijsko-komunikacijske tehnologije in drugi dejavniki. V tem obdobju je prišlo tudi do večje heterogenosti kriminalnih skupin, ki niso več nujno opredeljene po nacio-

29 Podatki o terorističnih dejavnostih (Global Terrorism Database) kažejo, da se to nanaša tudi na povzročeno škodo in število žrtev (http://www.start.umd.edu/gtd/search/Results.aspx?chart=regions&casualties_type=&casualties_max=).

30 Podatki so povzeti po Filipu Spagnoliju (<http://filipspagnoli.wordpress.com/stats-on-human-rights/statistics-on-war-conflict/statistics-on-terrorism/>).

31 Gl. http://www.stratfor.com/analysis/european-jihadists-continuation-historical-trend?utm_source=free-list-f&utm_medium=email&utm_campaign=20130820&utm_term=FreeReport&utm_content=readmore&elq=a45f06bc7679448db76675b6e1e4869e.

32 Gl. več na www.stjohnshigh.org/.../terrorism_in_the_mediterranean.

33 Odziv Nata na opisane grožnje je protiteroristična pomorska operacija Active Endeavour, ki jo je zavezništvo skladno s 5. členom *Washingtonske pogodbe* začelo izvajati 9. oktobra 2001.

34 Konvencijo je generalna skupščina ZN sprejela decembra 2000, veljati pa je začela leta 2003.

nalnem ali etničnem načelu, vendar pa dejavniki, kot npr. etnična sorodnost, jezikovne in zgodovinske vezi še vedno predstavljajo pomemben vir zaupanja in povezovalja skupin (SOCTA, 2013, 6).

Kot ugotavlja Dobovšek (2012, 24), je glavno gonilo mednarodnih kriminalnih združb dobiček, zato se tudi težišče kriminalne dejavnosti širi na področja, ki so najbolj donosna (od prostitucije prek tihotapljenja cigaret, alkohola, orožja, drog, ljudi do pranja denarja in računalniških goljufij). Dobovšek (2009, 133–135) pa opozori na še eno pomembno obliko kriminala v sodobnih kapitalističnih družbah, in sicer na pojav interesnih skupin, ki v hlastanju po dobičku prevzemajo zakonodajo in si podrejuje državne institucije prek nezakonitega vpliva na samo oblikovanje zakonov, pravil in uredb, ki jih sprejemajo institucije oblasti. To po vsebini presega tradicionalno korupcijo, ki pomeni podkupovanje v smislu spreminjanja ali kršenja določenih pravil. Opazno spremembo pri razvoju mednarodnega organiziranega kriminala je prinesla ekonomska kriza, v kateri so kriminalci prepoznali priložnost za ponarejanje izdelkov ter nezakonito trgovino z dobrinami, ki ne dosegajo predpisanih kakovostnih, zdravstvenih in varnostnih standardov. Če so v preteklosti bili predmet tihotapljenja luksuzni izdelki, je v ekonomski krizi težišče na vsakdanjih potrošniških dobrinah (SOCTA, 2013, 7).

Za mednarodni organizirani kriminal so značilni visoka stopnja profesionalnosti, zelo dobra organiziranost in skorajda neomejena finančna sredstva (Dobovšek, 1996, 323). Ta so po eni strani vir investiranja v legalne posle (pranje denarja), po drugi strani pa vir korupcije, kar predstavlja tudi velik politični problem, o čemer smo se lahko v zadnjem času prepričali v Sloveniji. Boj proti takim pojavom zahteva angažiranje vseh državnih institucij in civilne družbe, temeljiti pa mora na celovitem programu notranje varnosti. Pav tako je nujno mednarodno sodelovanje organov pregona, kar zahteva poenotenje zakonodaje, doktrin in taktik policijskega

delovanja, poenostavljanja formalnosti in postopkov pri sodelovanju ipd. Intenzivno povezovanje v boju proti organiziranemu kriminalu poteka v okviru EU, sodelovanje pa dobiva tudi globalni značaj, o čemer pričajo tudi ameriška prizadevanja na tem področju, ki zajemajo prikrita operacije, zaupne vire, nadzor, zbiranje in izmenjavo obveščevalnih podatkov, forenzično sodelovanje ter medagencijske preiskave, pri čemer ameriški organi sodelujejo z mednarodnimi partnerji, si z njimi izmenjujejo osebe in rešujejo primere, ki omejujejo delovanje kriminalnih združb na globalni ravni (FBI, 2014).

Proces globalizacije je tudi v Sredozemlju omogočil razraščanje mednarodnega kriminala; ta je zlorabil odpiranje meja kot priložnost za prodor v dotlej težko dostopne države ter za povezovanje in koordinirano mednarodno sodelovanje zločinskih organizacij, njihovo vrvanje v legalne institucije in geografsko širjenje poslov, vključno z novimi dejavnostmi.³⁵ Raziskovalci, ki so v EU leta 2003 spremljali dejavnosti mednarodnih zločinskih organizacij, so prišli do ugotovitve, da je samo v EU delovalo 4000 zločinskih organizacij, ki so imele 40.000 članov.³⁶ Desetletje kasneje uradne institucije EU poročajo o 3600 skupinah organiziranega kriminala, ki delujejo na območju EU, vendar se kljub manjšemu številu, obseg in vpliv njihove dejavnosti povečujeta (EU SOCTA, 2013, 6, 9). Podatki mednarodnih organizacij o t. i. črnem trgu se nanašajo tudi na Sredozemlje.³⁷ Tako se za Italijo navaja, da je vrednost vseh vrst dejavnosti, ki se letno odvijajo na črnem trgu, 111 milijard, v Franciji 9,85 milijarde, v Avstriji 226 milijonov, na Hrvaškem 75 milijonov, v Črni gori 7 milijonov in v Albaniji 6 milijonov ameriških dolarjev.

Težišče dejavnosti mednarodnih zločinskih organizacij je na tihotapljenju in razpečevanju drog (marihuane, heroina, morfija, LSD, MDMA, metaamfetaminov, ekstazija idr.),³⁸ orožja,³⁹ ponarejenih izdelkov,⁴⁰ cigaret, ljudi, zaščitenih živalskih in rastlinskih vrst ter predmetov iz arheoloških najdišč, na pranju in ponarejanju denarja, trgovini s človeškimi organi, računalniških

35 Zveza ameriških znanstvenikov je ugotovila, da so na širjenje mednarodnega kriminala vplivali: (1) odstranitev ovir med nekdanjim vzhodnim blokom in zahodom, (2) liberalizacija trgovinskih in ekonomskih odnosov, (3) tehnološki napredek na področju komunikacij, (4) globalizacija poslovanja in (5) napredek na področju letalskega in pomorskega transporta (<https://www.fas.org/irp/threat/pub45270c-hap1.html>).

36 Podatki so prikazani v poročilu Paula Normana in Marka Buttona (*International crime in Mediterranean* – <https://www.cimicweb.org/cmo/medbasin/Documents/North%20Africa/Security/Criminal%20Activity/intl%20crime%20in%20Euromed.pdf>).

37 Gl. <http://www.havocscope.com/country-profile/>.

38 Največje zaslužke dosegajo s tihotapljenjem heroina in kokaina ter njuno prodajo na črnem trgu. Cene heroina na črnem trgu naglo rastejo od vzhoda proti zahodu: v Turčiji znašajo 10 do 12 tisoč, v Avstriji 40 tisoč in na Norveškem 60 tisoč ameriških dolarjev za kilogram (www.humsec.eu).

39 V zvezi s tem se pogosto omenjajo balkanski tihotapci orožja, med katerimi sta na vrhu seznama iskanih oseb Tomislav Damjanović in Slobodan Tešić. Na seznamu preiskav OZN se nahaja tudi Albanija, od koder so bile na vrhuncu oboroženih spopadov (septembra 2011) v Libijo prethotapljene večje količine orožja in streliva. V celotno operacijo so bila vmešana albanska in ukrajinska legalna podjetja, ki naj bi albansko orožje in strelivo odpeljala v Združene arabske emirate (ZAE). Prevoz je opravilo armensko transportno letalo nekega zasebnega podjetja, ki pa je orožje in strelivo, vkrcano v Tirani, namesto v ZAE izkrcalo v libijskem mestu Bengazi (<http://www.balkaninsight.com/en/article/albania-weapons-diverted-to-libyan-rebels-reports-says>).

40 Poročilo projekta Millenium za leto 2012 navaja primer italijanske finančne straže, ki je v zaporednih akcijah zaplenila kitajsko blago s ponarejenimi oznakami priznanih zahodnih znamk, vredno skoraj 3 milijarde ameriških dolarjev (http://www.millennium-project.org/millennium/Global_Challenges/chall-12.html).

prevarah⁴¹ in tatvinah intelektualne lastnine. V Sredozemlju poteka več poti za tihotapljenje orožja iz Evrope na krizna žarišča širšega Bližnjega vzhoda⁴² in droge v smeri jugovzhod–severozahod: (1) vzhodna, ki ima dva »kraka« – balkanskega, prek katerega prihaja heroin iz »zlatega trikotnika« (Burma, Laos, Kitajska) prek Turčije in Balkana, ter črnomoškega, prek katerega prihajata heroin in hašiš iz srednje Azije; (2) južna, prek katere prihaja po Rdečem morju droga, pridelana v Afriki, in (3) zahodna, prek katere prihaja po morju kokain iz Nigerije, v katero ga pretihotapijo iz južne Amerike.⁴³ Ključne geografske točke za prenos nezakonitih dobrin v EU so države zahodnega Balkana, Turčija in Združeni arabski emirati, predvsem Dubaj (OCTA, 2013, 12).

Kot ugotavljajo Eman et al. (2013), ki se ukvarjajo z razvojem »zelene kriminologije« v jugovzhodni Evropi, je za ta prostor značilna rast okoljskega kriminala, ki povzroča vse večjo škodo in različne nevarnosti, hkrati pa storilci zaradi spretnega prilagajanja novim družbenim okoliščinam, iskanja lukenj v zakonodaji in izrabljanja pomanjkljivosti delovanja organov pregona, velikokrat sploh niso kaznovani.⁴⁴

Visoki zasluški zločinskim združbam, ki delujejo v sredozemskih državah omogočajo uporabo najsodobnejših transportnih in informacijskih tehnologij. Ko gre za velike zasluške, je za mednarodne hierarhično organizirane kriminalne organizacije značilno, da sprejemajo visoke stopnje tveganja in se angažirajo na področjih, na katerih dosegajo najvišje dobičke. V akcijah spretno uporabljajo najnoveše tehnologije; varnost in informacije si pogosto zagotavljajo s podkupovanjem politikov, državnih uradnikov in predstavnikov mednarodnih organizacij. Značilno je tudi, da so dobro organizirani in se prožno prilagajajo razmeram v državah, v katerih delujejo. S takšnimi dejavnostmi se vrivajo v legalno gospodarstvo, banke in na druga področja, ogrožajoč tranzicijske procese, izvajanje reform in izhod iz ekonomske krize.

Sklep

Ne da bi želeli zanemariti ali podceniti vprašanje vojaške varnosti, primer Sredozemlja v celoti potrjuje podmeno o naraščanju pomena nevojaških virov ogrožanja ter o povezovanju in krepitvi njihovih učinkov. Podatki o analiziranih vidikih varnosti v Sredozemlju razkrivajo vi-

soko stopnjo ogroženosti na socialno-ekonomskem področju, ki jo še dodatno zaostrejata finančno-gospodarska, socialna in posledično politična kriza ter globalni premik težišča ekonomske dejavnosti proti vzhodu, kjer razvojno in naložbeno izjemno izstopa Kitajska. Tudi stanje v okolju je izredno zaskrbljujoče, pri čemer Sredozemlje prispeva h globalnim okoljskim problemom in tudi trpi zaradi njihovih posledic, hkrati pa ima lastne in specifične okoljske težave. Napetosti in konflikti se lahko v prihodnosti napajajo tudi v demografskih gibanjih, kjer ob rasti in pomlajevanju prebivalstva v enem delu Sredozemlja ter stagnaciji in staranju v drugem lahko pričakujemo še večji migracijski pritisk v smeri jugovzhod–severozahod. Podatki prav tako kažejo, da je globalno gledano največji del teroristične dejavnosti (količina terorističnih organizacij in skupin, napadov, žrtev, materialne škode) povezan z območjem Sredozemlja. Temu lahko dodamo zaskrbljujoče stanje na področju mednarodnega organiziranega kriminala, saj je Sredozemlje prostor delovanja številnih kriminalnih združb, hkrati pa po njegovem ozemlju potekajo pomembne kopenske, pomorske in zračne tihotapske poti.

Statična analiza posameznih dejavnikov ogrožanja varnosti Sredozemlja pa ne sme prikriti njenih dinamičnih značilnosti. Kritične socialno-ekonomske razmere so lahko podlaga za razvoj različnih konfliktov, množična migracijska gibanja, porast kriminala in terorizma, hkrati pa marginalizirajo pomen človekovega odnosa do okolja, saj kratkoročno preživetje prevlada nad dolgoročnim varnostnim premislekom. Okoljski problemi zaostrejujejo socialno-ekonomske razmere, povzročajo migracije in konflikte. Čeprav racionalistični pristop prek statističnih analiz tega morebiti ne more dokazati, pa sta konstruktivistični in kritični pristop, ki razumeta vzroke za konflikte in njihovo medsebojno povezanost, dovolj prepričljiva. Zaradi degradacije okolja se povečujeta tudi frekvenca pojavljanja nekaterih naravnih nesreč in njihova intenzivnost. Prav tako je za sredozemski prostor značilna rast okoljskega kriminala. Demografski trendi spodbujajo migracijska gibanja, ta pa lahko imajo varnostne implikacije, predvsem pa so sami migranti v novem okolju velikokrat ogroženi. Z ilegalnimi migracijami je povezana dejavnost kriminalnih združb, ki izkoriščajo nemoč migrantov. Pri njihovem množičnem preseljevanju na neprimernih prevoznih sredstvih se po-

41 Vrednost škode, dosežene s prevarami na tem novem področju kriminala, na katerem ima vodilno vlogo mednarodna zločinska združba Carderplanet, je po ocenah FBI iz leta 2005 dosegla 67 milijard dolarjev (<http://www.pcworld.com/article/126664/article.html>).

42 V tretjem tisočletju je postala najbolj razpita orožarska tihotapska pot z Balkana, kjer so po končanih vojnah na Hrvaškem, v Bosni in Hercegovini ter na Kosovu ostale velike količine orožja in streliva, do katerih imajo dostop zločinske organizacije, ki so pogosto povezane s podkupljivimi lokalnimi oblastmi. Zadnja odmevna mednarodna afera je izbruhnila septembra 2013, ko so na Reki odkrili večjo količino vodljivih protiletalskih in protioklepniških raket, ki naj bi bila namenjena v Sudan in v ZAE. Francoski viri so ob tej priložnosti omenjali »panslovansko mrežo«, drugi viri pa podjetje Temex in »orožarskega mogotca« Tešića, ki so ga pred tem pogosto omenjali tudi ameriški viri (Einspieler, 2013, 28).

43 Analiza Vincenza Delicata vsebuje prikaz dejavnosti, pri katerih se Sredozemlje pojavlja kot tranzitni prostor za vstop droge v Evropo (Maritime Security and the fight against drug trafficking in the Mediterranean and the Atlantic Approaches 2010 – http://www.gmfus.org/galleries/ct_publication_attachments/Delicato_drugs_final_Sept10.pdf).

44 EU SOCTA (Serious and Organised Crime Threat Assessment) poroča predvsem o nedovoljenem trgovanju z nevarnimi odpadki, kjer sta glavni destinaciji zahodna Afrika in Kitajska ter o tihotapljenju ogroženih živalskih in rastlinskih vrst (OCTA, 2013, 30).

gosto dogajajo tragične nesreče. Povezana sta tudi terorizem in kriminal, saj je bilo v več primerih ugotovljeno, da se teroristične organizacije opirajo na informacijske, logistične in druge storitve mednarodnih kriminalnih organizacij, slednje pa sprejmejo vsako nelegalno opravilo (tudi tihotapljenje jedrskih in radioaktivnih snovi za potrebe teroristov), če le prinaša velik zaslužek. Pred-

vsem pa se teroristične skupine vse pogosteje zatekajo h kriminalni dejavnosti, ki jim prinaša zaslužke potrebne za pokrivanje stroškov novačenja, logistične podpore in potovanja ob izvajanju napadov. Z navedenimi povezavami se sredozemski varnostni mozaik še bolj zapleta in bi moral postati prioriteta delovanja nacionalnih in mednarodnih varnostnih struktur.

NON-MILITARY THREATS TO THE SECURITY OF THE MEDITERRANEAN

Anton ŽABKAR

University of Ljubljana, Faculty of Social Sciences, Kardeljeva pl. 5, 1000 Ljubljana, Slovenia
e-mail: anton.zabkar@fdv.uni-lj.si

Marjan MALEŠIČ

University of Ljubljana, Faculty of Social Sciences, Kardeljeva pl. 5, 1000 Ljubljana, Slovenia
marjan.malesic@fdv.uni-lj.si

SUMMARY

We witnessed sporadic appeals of theoreticians to understand security beyond military deterministic approach even during the Cold War. However, they acquired a real momentum only in its aftermath. The Mediterranean has always occupied an important geopolitical and military strategic position, although its security has recently become crucially related to non-military threats, such as socio-economic, environmental and demographic ones. Other important threats in this area are terrorism and international organized crime. The authors accomplished a brief theoretical conceptualization of the above-mentioned threats and analysed them by exploring the concrete data pertaining to the Mediterranean. The latter faces unfavourable economic, social, and consequently political developments; the degradation of environment and several threats stemming from it: rising air temperatures and sea levels, polluted rivers with less water, depletion of natural resources (oil, gas, fish...), frequent extreme natural phenomena; unfavourable demographic trends and a lot of legal and illegal migrations; terrorist activity that is uniquely high in global terms: the quantity of terrorist groups, attacks, victims and material cost; and intensive international criminal activity where Mediterranean is a final destination and a route for trafficking arms, counterfeited commodities, drugs, cigarettes, people, human organs and archaeological items. The cumulative effects of individual threats and their mutual reinforcements represent a huge security challenge for the Mediterranean.

Key words: security, Mediterranean, economic and social crisis, environment, demography, terrorism, international organized crime.

VIRI IN LITERATURA:

- Acharya, A. (2008):** Človekova varnost. V: Baylis, J., Smith, S., Owens, P. (ur.): Globalizacija svetovne politike: Mednarodni problemi. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede, 382-403.
- Beck, U. (2008):** World at Risk: The New Task of Critical Theory. *Development and Society*, 37, 1, 1-21.
- Bilgin, P. (2008):** Critical Theory. V: Williams, P. D. (ur.): Security Studies. An Introduction. London, New York, Routledge, 89-102.
- Brown, L. R. (1982):** An Untraditional View of National Security. V: Reichart, J. F., Sturm, S.F. (ur.): American Defense Policy (fifth edition). Baltimore and London, Johns Hopkins University Press.
- Chalecki, E. L. (2001):** Environmental security: A case study of climate change. http://www.pacinst.org/environment_and_security/env_security_and_climate_change.pdf. dostop (8. 2. 2012).
- Dalby, S. (2010):** Security and Environmental Change. Cambridge, Polity Press.
- Dobovšek, B. (1996):** Organized Crime: Can We Unify the Definition? V: Pagon, M. (ur.): Policing in Central and Eastern Europe. Comparing Firsthand Knowledge with Experience from the West. Ljubljana, College of Police and Security Studies, 323-327.
- Dobovšek, B. (2009):** Intertwining between state and economy – state capture. V: Shapland, J. and Ponsaers, P. (ur.): The informal economy and connections with organised crime. The Hague, Bju Legal Publishers, 131-149.
- Dobovšek, B. (2012):** Transnacionalna kriminaliteta. Študijsko gradivo. Ljubljana, Univerza v Mariboru, Fakulteta za varnostne vede.
- Delo. Ljubljana, Delo, 16. 8. 2013:** V reškem pristanišču zasegli srbske rakete, 28.
- Delo. Ljubljana, Delo, 14. 10. 2013:** Evropski mejni režim je smrtonosen, 6.
- Delo. Ljubljana, Delo, 4. 10. 2013:** Lampeduza – pokopališče na morju, 7.
- Delo. Ljubljana, Delo, 5. 10. 2013:** Tragedija na Lampeduzi, 5.
- Dörfer, I. (2013):** Old and New Security Threats to Europe. Stockholm, Swedish Defence Research Agency, 2.
- Eman, K., Meško, G., Dobovšek, B., Sotlar, A. (2013):** Environmental crime and green criminology in South Eastern Europe – practice and research. *Crime, Law and Social Change*, 59, 341-358.
- FBI.** It's not just a Mafia anymore. <http://www.fbi.gov/> (23. 3. 2014).
- Fukuda-Parr, S. (2003):** New Threats to Human Security in the Era of Globalization. *Journal of Human Development*, 4, 2, 167-179.
- Giddens, A. (2010):** The Politics of Climate Change. Cambridge, Polity Press.
- Grizold, A., Bučar, B. (2011):** Izzivi sodobne varnosti: od nacionalne in mednarodne do človekove varnosti. *Teorija in praksa* 48, 4. Ljubljana, 827-851.
- Gulden, T. (2009):** The security challenges of climate change: who is at risk and why? V: Matthias, R., Ibarra, M. E. (ur.): *Distributional Impacts of Climate Change and Disasters*. Cheltenham, Northampton, Edward Elgar, 166-182.
- Hirschmann, C. (2004):** Migration and National Security. July 18. faculty.washington.edu/charles/new%20PUBS/.../U2.pdf (13. 3. 2014).
- http://ec.europa.eu/fisheries/documentation/magazine/mag39_sl.pdf (5. 5. 2013).
- <http://en.wikipedia.org/wiki/BRIC> (20. 5. 2013)
- http://en.wikipedia.org/wiki/Immigration_to_Europe (6. 5. 2013).
- http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_wildfires (30. 5. 2013).
- http://en.wikipedia.org/wiki/Mediterranean_Sea (5. 6. 2013).
- <http://filipspagnoli.wordpress.com/stats-on-human-rights/statistics-on-war-conflict/statistics-on-terrorism/> (15. 6. 2013).
- http://forest.jrc.ec.europa.eu/effis/applications/firenews/?&from_date=20/06/2013&to_date=27/06/2013&sizeclass__exact=Small (15. 5. 2013).
- http://frontex.europa.eu/assets/Attachment_Featured/Annual_Risk_Analysis_2012.pdf.
- http://osce.org/odihr/44453_in_38713 (18. 5. 2013).
- <http://www.balkaninsight.com/en/article/albania-weapons-diverted-to-libyan-rebels-reports-says> (19. 5. 2013).
- <http://www.ctvnews.ca/world/turkey-connects-europe-asia-with-sub-sea-railway-tunnel-under-the-bosporus-1.1518079> (22. 5. 2013).
- <http://www.delo.si/novice/svet/zlata-zarja-hitro-rastoca-posast-grskega-neonacizma.html> (25. 5. 2013).
- http://www.emsc-csem.org/Earthquake/?filter=no&view=1&min_lat=10&min_long=-30&max_long=65 (5. 5. 2013).
- http://www.et2050.eu/ET2050_library/docs/med/demo_plan_bleu.pdf (25. 5. 2013).
- <http://www.explorecrete.com/nature/mediterranean.html> (19. 5. 2013).
- <http://www.havocscope.com/country-profile/> (4. 5. 2013).
- <http://www.hydrocarbons-technology.com/projects/trans-med-pipeline/> (27. 5. 2013).
- http://www.izvoznookno.si/Aktualno/Kitajsko_gospodarstvo_v_letu_2010_in_napoved_z_letu_2011_14745.aspx (20. 3. 2014).
- <http://www.sciencedaily.com/releases/2009/03/090303084057.htm> (5. 5. 2013).
- <http://www.slideshare.net/gueste33f29/femip-report-on-climate-change-in-the-mediterranean-presentation> (26. 5. 2013).
- <http://www.spiegel.de/international/business/study-finds-massive-investment-in-europe-by-chinese-state-companies-a-894570.html> (22. 2. 2013).

http://www.start.umd.edu/gtd/search/Results.aspx?chart=regions&casualties_type=&casualties_max. (30. 5. 2013).

http://www.stratfor.com/analysis/european-jihadists-continuation-historical-trend?utm_source=freelist-f&utm_medium=email&utm_campaign=20130820&utm_term=FreeReport&utm_content=readmore&elq=a45f06bc7679448db76675b6e1e4869e (18. 5. 2013).

<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/al-qaeda/9585098/Al-Qaeda-blamed-for-Europe-wide-forest-fires.html> (23. 5. 2013).

http://www.unep.org/regionalseas/marinelitter/publications/docs/anl_oview.pdf (15. 5. 2013).

<https://www.cimicweb.org/cmo/medbasin/Documents/North%20Africa/Security/Criminal%20Activity/intl%20crime%20in%20Euromed.pdf> (27. 5. 2013).

<https://www.fas.org/irp/threat/pub45270chap1.html> (30. 5. 2013).

http://www.millennium-project.org/millennium/Global_Challenges/chall-12.html (3. 5. 2013).

<http://www.pcworld.com/article/126664/article.html> (21. 5. 2013).

http://www.gmfus.org/galleries/ct_publication_attachments/Delicato_drugs_final_Sept10.pdf. (5. 5. 2013).

<http://eurohealthnet.eu/sites/eurohealthnet.eu/files/press-release/News%20suicide%20rate%20Greece%20-%20%2020111006.pdf> (8. 5. 2014).

<http://www.stuff.co.nz/world/south-pacific/7616419/No-refugee-status-for-Kiribati-man>.

Human Development Report, UN Development Programme, 1994. http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/255/hdr_1994_en_complete_nostats.pdf (3. 3. 2014)

International Organization for Migration (2009): <http://www.iom.int/> (21. 3. 2014).

IPCC (2013): Summary for Policymakers. V: Climate Change 2013: The Physical Science Basis. Contribution of WG I to the Fifth Assessment Report of the IPCC. Cambridge, New York, Cambridge University Press.

Jacobsen, K. (1996): Factors Influencing the Policy Responses of Host Government to Mass Refugee Influxes. *International Migration Review*, XXX, 3. New York, 655-678.

Jutranji list. Zagreb, Jutranji list, 2. 11. 2013: Bauk imigracije, 32-34.

Jutranji list. Zagreb, Jutranji list, 13. 10. 2013: Nova tragedija imigranata, 8-9.

Kajfež Bogataj, L. (2006): Podnebne spremembe in nacionalna varnost. Ljubljana, Ujma, 20, 170-176.

Kanwal, G. (2013): New Threats to Security. *Indian Strategic Studies*, October 17, New Delhi.

Klare, M. T. (2008): Energy Security. V: Williams, P. D. (ur.): *Security Studies. An Introduction*. London and New York, Routledge, 483-496.

Krause, K., Williams, M. C. (ur.) (1997): *Critical Security Studies. Concepts and Cases*. London, UCL Press.

Lukšič, A. A. (ur.) (2011): Politološke refleksije: znanstvena produkcija Centra za kritično politologijo. Ljubljana, FDV, IDV, Center za kritično politologijo.

Malešič, M. (2012): Teoretske paradigme sodobne varnosti in okolje kot varnostno vprašanje. *Teorija in praksa*, 49, 2. Ljubljana, 264-282.

Malešič, M. (2014): Slovenska javnost: spoznavni in zaznavni vidiki varnosti. Ljubljana, Založba FDV.

McNamara, R. (1968): *The Essence of Security*. New York, Harper & Row.

Pettiford, L., Harding, D. (2005): Terorizem, nova svetovna vojna. Ljubljana, Mladinska knjiga.

Prezelj, I., Kopač, E., Svete, U., Žiberna, A. (2012): Cross-sectoral scanning of critical infrastructures: from functional differences to policy relevant similarities. *Journal of homeland security and emergency management*, 9, 1. Berlin, Boston, Birmingham, 1-29.

Vreme. Beograd, Vreme, 22. 8. 2013: Kina radi, Srbija se gradi, 9-11.

Simmons, A. D. (2006): Globalization and its Effect on National Security. The Forum on Public Policy, Arnold, MD, <http://forumonpublicpolicy.com/archive-sum07/simmons.pdf> (15. 3. 2014).

Sinai, J. (2012): Terrorism Bookshelf: Top 150 Books on Terrorism and Counterterrorism. Perspectives on Terrorism, <http://www.terrorismanalysts.com/pt/index.php/pot/article/view/sinai-terrorism-bookshelf> (18. 3. 2014).

SOCTA 2013, European Police Office, 2013.

Talas, P., (ur.) (2002): Responses to Terrorism: Is There a Route from the »Huntdown« in Afghanistan to Sustainable Globalization? Budimpešta, SVKH, 7-9.

Taylor, M. D. (1976): *Precarious Security*. New York, Norton.

The UN Convention against Transnational Organized Crime. <https://www.unodc.org/unodc/it/organized-crime/index.html>. (23. 3. 2014) (19. 5. 2013).

Vogler, J. (2011): International Relations theory and the environment. V: Kuetting, G. (ur.): *Global environmental politics: concepts, theories and case studies*. Milton Park and New York, Routledge, 11-26.

Vogrin, A., Prezelj, I., Bučar, B. (2008): Človekova varnost v mednarodnih odnosih. (Knjižna zbirka Mednarodni odnosi). Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.

Weiner, M. (1990): *Security, Stability, and International Migration*. Massachusetts, MIT.

Wellens, K. (2003): The UN Security Council and New Threats to the Peace: Back to the Future. *Journal of Conflict & Security Law*, 8, 1, 15-70.

Worldwatch Institute (1996): New Threats to Human Security. Study Documents Causes of »New World Disorder« (<http://www.worldwatch.org/new-threats-human-security-study-documents-causes-new-world-disorder>) (5.5. 2014).

www.en.wikipedia.org/wiki/List-of-military-nuclear-accidents (23. 5. 2013).

www.humsec.eu (25. 5. 2013).

www.stjohnshigh.org/.../terrorism_in_the_mediterranean (29. 5. 2013).